

Kazlų Rūdės kredito kooperatyvai 1923–1949 metais

Vladas Terleckas

Iki šiol Kazlų Rūdės kredito kooperacijos istorija netyrinėta. Straipsnyje pagal pirminius šaltinius (archyvinę medžiagą ir oficialius statistikos leidinius) mėginama nubrėžti kredito kooperacijos praeities kontūrus, išryškinti šios rūšies kredito įstaigų veiklos tendencijas ir svarbą, iš užmaršties prikelti kūrėjus, vadovus. Duomenys apie kredito kooperatyvų veiklą, jų vadovus surinkti iš statistinių leidinių „Lietuvos kooperacija“, Finansų ministerijos Kredito įstaigų ir kooperatyvų inspekcijos fonde (f. 387, ap. 4, 4^a) bei SSRS žemės ūkio banko Lietuvos respublikinės kontoros archyve (f. R 364) saugomų ataskaitų.

1. Kredito kooperatyvai Nepriklausomybės laikais

Pirmieji kredito kooperatyvai Lietuvos kaime įkurti 1873 m. Dažniausiai jie vadinti valsčių (gminų) skolinamosiomis taupomosiomis kasomis ir draugijomis. Viename leidinyje užsimenama apie tokią draugiją Kazlų Rūdoje caro laikais¹. Tačiau nei neoficialiuose informaciniuose leidiniuose, nei tyrinėtojų darbuose nėra tai patvirtinančių žinių. Tikėtina, kad Kazlų Rūdės ūkininkai galėjo skolintis iš Antanavo gminos skolinamosios taupomosios kasos ir 1912 m. įsteigtos Vīšakio Rūdės skolinamosios taupomosios draugijos. Pastarosios veikimo rajonas apėmė Antanavo, Gudėlių, Veiverių gminų teritoriją². Draugijos steigimo iniciatorius buvo aktyvusis visuomenininkas kun. Feliksas Martišius. Neiškilo minėtų kredito įstaigų ataskaitų ir nieko konkretaus apie jų veiklą pasakyti negalima. Nebent žinota, jog gminų skolinamosios taupomosios kasos steigtos valdžios paskolintais pinigais. Jos teikė paskolas tik ūkininkams, įkeitusiems žemę. Tuo tarpu skolinamosios taupomosios draugijos buvo neluominės kredito įstaigos, kooperatiniais pagrindais steigiamos ūkininkų, amatininkų, pirklių. Iš jų skolinantis žemės įkeisti nereikėjo. Patikimai galima teigti, jog 1913 m. Kazlų Rūdoje veikė valstybinių taupomųjų kasų skyrius³, kuris vien priiminėjo smulkius indėlius, o paskolų neteikė.

Dėl minėtos priežasties bent kol kas kredito kooperacijos Kazlų Rūdoje pradžia tenka nukelti į Lietuvos Respublikos laikus, tiksliau, ją datuoti 1923 m. Mat Kredito įstaigų ir kooperatyvų inspekcijos dokumente nurodyta, kad 1923 m. liepos 30 d. Kazlų Rūdoje pradėjo veikti kredito kooperatyvas⁴. Tais metais Lietuvoje prasidėjo kredito kooperatyvų steigimo bumas, užsitęsęs iki 1926–1927 m., kai jie dygo kaip grybai po lietaus. Dažnai 1923–1926 (1927) metai vadinami kredito kooperacijos infliacijos laikotarpiu, per kurį atsirado 445 kredito kooperatyvai. Didžiulį jų steigimo aktyvumą lėmė būtinybė atkurti Pirmojo pasaulinio karo metu sudegintus ir totalinių turto rekvizicijų apiplėštus ūkius. Tam reikalingų pinigų pasiskolinti iš bankų buvo neįmanoma, kadan-

¹ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Boston, 1966, t. 3, p. 247.

² *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1012, ap. 1, b. 27, l. 1.

³ *Список государственных сберегательных касс и их отделений*, Санкт-Петербург, 1913, с. 250.

⁴ *Lietuvos centrinių valstybės archyvas*, f. 387, ap. 4, b. 637^b, l. 339.

gi jie tik kūrėsi, iš nuskurdinto krašto negalėjo surinkti daug kredito išteklių. Be to, ūkininkai dėl jų smulkumo ir kitų priežasčių bankams buvo nenaudingi, nepageidaujami klientai. Tokiomis sąlygomis atsirado vadinamasis kredito badas su jam būdingomis aukštomis palūkanomis. Yra žinoma faktų, kad privatnininkai už paskolas reikalavdavo plėšikiškų 60–120% palūkanų⁵. Buvo susivokta, kad yra vienintelė išeitis ūkininkams – burtis į kredito kooperatyvus, savotiškus susivienijimus. Dėl įtakos kaime besivaržančios partijos (Valstiečių liaudininkų ir Ūkininkų sąjunga) propagavo kooperacijos idėjas, tiesiogiai padėjo kurti kredito kooperatyvus, kurių tikslas buvo „gerinti medžiaginę ir dvasinę narių padėtį, (teikiant) jiems lėšų ūkio pagerinimui ir kitiems reikalams“⁶. Jų atstovai organizavo steigiamuosius susirinkimus, instruodavo, parūpindavo apskaitos blankų knygu, mokė kooperatyvų vadovus tvarkyti apskaitą, organizuoti veiklą. Antra vertus, kooperacija susiskaldė pagal partinius principus į vadinamąją neutraliąją (buvusią valstiečių liaudininkų įtakos sferoje) ir krikščioniškąją (sukurtą Ūkininkų sąjungos). Todėl neretame valsčiuje atsirado po kelis tarpusavyje konkuravusius, skaidžiusius jėgas ir išteklius kredito kooperatyvus. Kaip matysime toliau, į šį procesą buvo įtraukti ir Kazlų Rūdos ūkininkai. Maždaug nuo 1927 m. valdžia pradėjo reikalauti valsčiuje paraleliai veikusius kredito kooperatyvus susijungti ir atsisakyti pretenzingų pavadinimų – Smulkaus kredito bankas, Liaudies bankas ir pan. Imta juos pervadinti smulkaus kredito draugijomis. Dalis kooperatyvų išsaugojo taupomųjų skolinamųjų draugijų ar kasų pavadinimą (su įvairiomis variacijomis).

Norint įsteigti kredito kooperatyvą, reikėjo Kredito įstaigų ir kooperatyvų inspekcijoje (Inspekcija) įregistruoti steigėjų pasirašytus įstatus (tipinius), surinkti ne mažiau kaip 20 narių. Jie turėjo įmokėti nustatyto dydžio pajų, gyventi to valsčiaus teritorijoje, būti pilnamečiai, teismo neapribotų teisių. Kiekvienas narys galėjo įmokėti po keletą pajų, tačiau vis vien turėdavo 1 balsą. Taip reikalavo kooperacijos principas: vienas narys – vienas balsas. Šitaip juridiskai buvo įtvirtinamas narių lygiateisiškumas. Pajų nebuvo galima parduoti, perleisti kitiems. Kiekvienas raštu paprašęs narys galėjo iš kooperatyvo išstoti. Visuotinis susirinkimas galėjo už įstatų, nutarimų nesilaikymą narius pašalinti iš kooperatyvo. Svarbi narystės sąlyga buvo atsakomybės prisiėmimas turtu ir/ar pajamomis už kooperatyvo išpareigojimus, nuostolius. Atsakomybės dydis priklausė nuo nario turėto turto ir nustatytos paskolų sumos. Kuo didesnė būdavo narių atsakomybė, tuo daugiau galėjo tikėtis pasiskolinti iš bankų, kad iš jų gautas paskolas perskolintų savo nariams. Kita vertus, nesėkmės atveju net kooperatyvo paskolomis nesinaudoję nariai galėjo prarasti dalį savo turto dėl to, kad kiti nepajėgia ar vengia grąžinti kooperatyvams paskolas.

Kiekvienas narys savo balsu galėjo daryti įtaką susirinkimų sprendimams, būti renkamas į vadovaujamas pareigas. Narystė kooperatyve daugiausia vertinta dėl galimybės gauti iš jo paskolą. Įsidėmėtina, kad paskolos būdavo teikiamos tik kooperatyvo nariams. Tuo tarpu indėliai priiminėti ir iš pašaliečių. Be to, nariai galėjo tikėtis gauti dividendą (dalį pelno).

Kredito kooperatyvams vadovavo visuotiniai narių susirinkimai ir jų įgaliota valdyba. Pastaroji būdavo renkama ne mažiau kaip 3 metų kadencijai. Drausta į valdybą rinkti gimines iki antros eilės.

Valdybos nariai iš savo tarpo išsirinkdavo pirmininką, atlikdavo kooperatyvo

⁵ *Talka*, 1927, Nr. 10, p. 7.

⁶ *Smulkaus kredito banko įstatai*, Kaunas, be m., p. 1.

operacijas, jam atstovaudavo ūkiniuose sandoriuose ir kt. Valdybos nariams būdavo pavedamos sąskaitininkų, kasininkų, raštininkų pareigos. Didesni kooperatyvai sąskaitininkų (buhalterių) pareigoms samdydavo nuolatinius tarnautojus. Taryba (rinkta panašiai kaip valdyba) prižiūrėdavo valdybos darbą, kartu priimdavo svarbiausius sprendimus (dėl palūkanų dydžio, skolinimo sąlygų). Trejiems metams iš trijų narių rinktos revizijos komisijos pareiga buvo tikrinti kooperatyvo sąmatas, ataskaitas, revizuoti kasą ir turtą. Į ją negalėjo būti renkami valdybos ir tarybos nariai, o pastaraisiais – giminės iki antros eilės, valdybos nariai bei tarnautojai.

Išlikusi fragmentiška informacija neleidžia išnarplioti tokios vieno dokumento pinklės: „Kazlų Rūdos vls. ūkininkų taupomosios skolinamosios kasos įstatai įregistruoti 1929 m. birželio 10 d., ji pradėjo veikti 1923 m. liepos 30 d.“⁷ Paprastai kooperatyvai pirma iširegistruodavo, o po to pradėdavo atlikinėti operacijas, bet ne priešingai. Išnagrinėtuose Centralinio ūkininkų sąjungos ir Lietuvos kooperacijos banko narių sąrašuose 3-iojo dešimtmečio statistikos leidiniuose nėra Kazlų Rūdos kredito kooperatyvo. Todėl darytina prielaida, kad 1923 m. liepos 30 d. pradėjęs veikti kredito kooperatyvas galėjo būti išikūręs Antanavė. Vėliau, keičiantis valsčiaus centrui ar dėl kitų priežasčių, kooperatyvo įstatai buvo perregistruoti, pakeistas jo pavadinimas.

Tikra, kad 1926–1929 m. Kazlų Rūdoje veikė Ūkininkų sąjungos savitarpio kredito draugija, o 1929–1940 m. – valsčiaus ūkininkų taupomoji skolinamoji kasa.

1926 m. balandžio 22 d. Inspekcija įregistravo Kazlų Rūdos ūkininkų sąjungos savitarpio kredito draugiją (SKD), kurios steigiamasis susirinkimas įvyko tų pačių metų gegužės 13 d. Trakinės kaimo ūkininko Mildažio namuose⁸. Susirinkimui pirmininkavo žinomas visuomenės veikėjas, Ūkininkų sąjungos Mokymo skyriaus pirmininkas Vincas Endziulaitis. Tąsyk į SKD įsirašė 21 ūkininkas. Steigiamasis susirinkimas nustatė 25 Lt pajų, leido kiekvienam nariui turėti iki 4 pajų, juos sumokėti per 3 mėn., už paskolas imti ne daugiau kaip 16% palūkanų, veiklos pradžiai iš Centralinio ūkininkų banko, Žemės banko ir kitų pasiskolinti 40 tūkst. Lt. Kaip ir pridera, susirinkimas išrinko valdybos, tarybos ir revizijos komisijos narius. Valdybos narių pareigos buvo patikėtos Juozui Draugeliui (jis tapo valdybos pirmininku) iš Bebrūliškės kaimo, jo kaimynui Broniui Ruočkiui ir V. Endziulaičiui (Didžiōsios Trakiškės)⁹. Pastarajam teko sekretoriaus, o Ruočkiui – kasininko pareigos. Į tarybą buvo išrinkti Salemonas Gutauskas (Bebrūliškės k.), Juozas Akelaitis (Nedėlberžio k.), Matas Draugelis (Trakinės k.)¹⁰. Draugiją revizuoti buvo pavesta klebonui Petrui Balasevičiui, Vartotojų kooperatyvo vedėjui Petrui Mickevičiui ir Vincui Gutauskiui¹¹. Visiškai aišku, kad SKD buvo įsteigta Ūkininkų sąjungos aktyvistų pastangomis, priklausė prie „krikščioniškųjų“ kredito kooperatyvų. Nors draugija praktiškai nebuvo uždara, daugelis narių nieko bendra neturėjo su šia sąjunga. Tačiau draugijos pavadinimas sudarė politinio angažuotumo išpūdį. Todėl 1927 m. nuspręsta pakeisti pavadinimą į Kazlų Rūdos ūkininkų SKD¹². Matyt, šitaip tikėtasi pagausinti narių gretas. Vietos ūkininkai didesnio susidomėjimo SKD nerodė. Nors iki 1928 m. balandžio 21 d. narių padvigubėjo, tačiau jų tebuvo mažai (vos 42) ir apėmė nedidelę ūkininkų dalį, juolab kad SKD veikimo teritorija buvo plati: Antanavo,

⁷ LCVA, f. 387, ap. 4, b. 637^b, l. 339.

⁸ Ten pat, ap. 4^a, b. 3825, l. 30.

⁹ Ten pat, l. 31.

¹⁰ Ten pat, b. 3825, l. 31.

¹¹ Ten pat.

¹² Ten pat, l. 17.

I Gudelių ir Višakio Rūdų valsčiai. Dėl mažo narių skaičiaus draugija buvo patekusi į užburta ratą: nedaug turėjo pajų, mažą buvo narių turtinė atsakomybė, todėl neką galėjo pasiskolinti ir paskolinti. Tokia SKD negalėjo būti patraukli vietos ūkininkams ir kitų verslų žmonėms. Beje, 1927 m. pabaigoje iš 36 narių 32 buvo ūkininkai, 2 pramonininkai ir po vieną amatininką, tarnautoją ir juridinį asmenį¹³. Tarp narių ūkininkų vyravo smulkūs, turėję iki 10 ha žemės. Tokių būta 23. Tik vienas narys valdė didesnę negu 30 ha ūkį.

Pirmaisiais veiklos metais daugiausia dėl iš Centralinio ūkininkų banko gautos 16 tūkst. Lt paskolos draugija plėtė operacijas: 1927–1928 m. balanso suma padidėjo nuo 2 615 iki 13,10 tūkst. Lt, nariams suteiktos paskolos – nuo 160 Lt iki 6,7 tūkst. Lt¹⁴. Kazlų Rūdų ūkininkų SKD, panašiai kaip daugelis „kriščiūnų“ kredito kooperatyvų, plačiai vertėsi tarpininkavimo operacijomis, t. y. pirko mineralines trąšas ir jas pardavinėjo ūkininkams. Šitai SKD padėjo sumažinti trąšų kainas ir pigiau jomis aprūpinti ūkininkus. Tačiau jos draugijai duodavo mažiau pajamų negu paskolos. 1927 m. draugija nupirko trąšų už 104 tūkst. Lt, o paskolų suteikė daug mažiau (7,5 tūkst. Lt). Vadinas, SKD prarado kredito įstaigos pobūdį, virto daugiau prekybos kooperatyvu. Savaime suprantama, kad dėl tokios veiklos krypties (nekalbant apie mažas finansines galimybes) draugija negalėjo patenkinti narių paklausos paskoloms. Antai per 1927 m. pirmąjį ketvirtį 15 narių prašė paskolinti 10 tūkst. Lt, o buvo patenkinta 10 prašymų 2 450 Lt¹⁵. Draugijos valdyba laikėsi tokios kredito politikos: skolinti nors ir po mažai, bet kuo didesniai narių skaičiui. Štai 1928 m. sausio 1 d. iš 36 narių paskolos nebuvo gavęs tik vienas asmuo, 26 nariams po maždaug 300 Lt „ištrupinta“ 3,8 tūkst. Lt, 8 nariams po 301–500 Lt – 3,2 tūkst. Lt. Vienam nariui paskolinta 597 Lt¹⁶. Daugumą paskolų nariai naudojo inventoriui ir gyvuliams pirkti, perpus mažiau – trobesiams statyti. Dėl nežinomų priežasčių draugijai sunkiai sekėsi pelnyti vietos gyventojų pasitikėjimą. Ši išvada daroma remiantis tuo faktu, kad SKD nei 1926, nei 1927 m. neturėjo indėlių, o 1929 m. sausio 1 d. jų buvo simbolinė 300 Lt suma. Nepaisant už paskolas imtų aukštų palūkanų, draugija uždirbo nedaug pelno (1927 m. – 319 Lt, 1928 m. – 484 Lt), neturėjo net lėšų patalpoms išsinuomoti. Operacijoms plėsti mėgino skolintis iš Centralinio ūkininkų ir Žemės bankų. Tačiau bankų buvo atsakyta motyvuojant tuo, kad „draugija turi mažą pajamų“. Ieškant išeities dažnai kaitaliota valdymo ir priežiūros struktūrų personalinė sudėtis. Jau 1927 m. vasarą V. Endziulaitis ir B. Ruočkus pakeisti kooperatyvo vedėju Vincu Streimikiu bei Antanu Šiupaila¹⁷. V. Streimikis ėmė vadovauti valdybai. Bet jau 1928 m. pavasarį valdybos pirmininko pareigos pavedamos J. Draugeliui. Iš revizijos komisijos išsiprašo P. Balasevičius. 1929 m. gegužę Kazlų Rūdų ūkininkų SKD išbraukiama iš kredito kooperatyvų sąrašo¹⁸. Veikiausiai ją pražudė minėtos tarpininkavimo operacijos. Bent toks likimas ištiko beveik visas Lietuvos SKD. Tarpininkavimo operacijos nelabai sekėsi ir Kazlų Rūdų ūkininkų SKD. Pavyzdžiui, 1927 m. iš už 10,4 tūkst. Lt pirktų trąšų jai pavyko parduoti vos už 3,8 tūkst. Lt, patirtas 451 Lt nuostolis. Šią prielaidą patvirtina ir kitas faktas, būtent: 1928 m. kovo 18 d. susirinkime buvo kritikuotas

¹³LCVA, f. 387, ap. 4^a, b. 3825, l. 13.

¹⁴Ten pat, l. 14; Lietuvos kooperacija 1928 m., Kaunas, 1930, p. 132.

¹⁵LCVA, f. 387, ap. 4^a, b. 3825, l. 14.

¹⁶Ten pat, l. 12.

¹⁷Ten pat, l. 21.

¹⁸Kooperacija Lietuvoje, Talka, 1929, nr. 7–8, p. 15.

valdybos pirmininkas už netikusį trąšų paskirstymą ir iš jo pareikalauta kuo skubiau atsiskaityti¹⁹.

1929 m. įregistruotos Kazlų Rūdos valsčiaus ūkininkų taupomosios skolinamosios kasos (TSK) veikla buvo sėkmingesnė ir didesnio masto, nors turėjo atlaikyti sunkius ūkio krizės išbandymus. Kasa aptarnavo Kazlų Rūdos ir Sasnavės valsčius, buvo įsikūrusi valsčiaus raštinėje, operacijas atlikinėjo tik ketvirtadieniais. Rodos, kad apie 1936 m. ji už 776 Lt išigijo patalpas.

TSK turėjo daug daugiau narių: 1933 m. sausio 1 d. – 150, 1937 m. sausio 1 d. – 147, 1939 m. spalio 1 d. – 222²⁰. 1937 m., išskyrus du valstybės tarnautojus, visi nariai buvo ūkininkai, smulkūs (turėję žemės iki 15 ha) sudarė beveik 77%. Valdžiusių didesnius negu 30 ha ūkius tebuvo 4. Galima manyti, jog stambesnieji ūkiai mažai domėjosi kasos paskolomis, kadangi turėjo galimybes pigiau pasiskolinti iš valstybinio Žemės banko.

1934 m. kasos valdybai vadovavo jau minėtas M. Draugelis, jam talkino kasininku dirbęs Kazys Degutis ir sąskaitininkas Vincas Ališauskas²¹. Pastarasis valdybos nariu ir sąskaitininku išbuvo iki 1940 m. okupacijos. Jis pasižymėjo kaip aktyvus kooperatininkas, 1938 m. birželio 10–11 d. dalyvavo Kaune vykusiame 5-ajame Lietuvos kooperatyvų kongrese. 1932 m. tarybos pirmininko pareigas ėjo Petras Kudirka, vėliau (apie 1936 m.) išrinktas į valdybą, kurioje dirbo kasininku iki 1940 m. Šią poziciją jis užėmė ir 1939 m. pabaigoje. 1934 m. P. Kudirkai prižiūrėti TSK valdybos veiklą padėjo Antanas Grinius ir Klemensas Pridotkas. Tais metais revizijos komisijos pirmininkas buvo Juozas Gečionis, jo pavaduotojas – Vincas Baltrušaitis ir eilinis narys – Jonas Pranaitis. 1936 m. valdyboje iš ankstesnių narių pasiliko tik V. Ališauskas, į ją buvo išrinkti buvę tarybos nariai K. Pridotkas ir P. Kudirka²². Vietoje jų į tarybą išrinkti S. Gutauskas (pirm.) ir P. Starkevičius. 1939 m. valdybai vadovavo B. Ruočkus, kiti jos nariai buvo minėtieji V. Ališauskas ir P. Kudirka²³. Revizijos komisijos sudėtis nuo 1931 m., o tarybos sudėtis nuo 1939 m. nežinoma. Veikiausiai dažnoką personalijų keitimą lėmė kasos išgyventi sunkumai.

Pakankamą vaizdą apie kasos veiklos raidą, jos pokyčius galima susidaryti pagal 1 lentelėje pateiktus duomenis.

1 lentelė
Kazlų Rūdos TSK veiklos 1932–1939 m. rodikliai (litais)²⁴

Eil. Nr.	Datos, rodikliai	1933 01 01	1937 01 01	1938 01 01	1939 10 01	Pokyčiai, 1933 01 01 palyginus su 1939 10 01 (+, -)
1.	Balanso suma	83 597	77 609	80 531	102 137	+18 540
2.	Nuosavas kapitalas	4 086	8 531	6 66	4 536	+450
3.	Indėliai	21 350	7760	6540	7610	-13 740
4.	Skolos bankams	54 000	60 150	68 850	80 000	+26 000
5.	Paskolos nariams	78 375	71 117	71 758	94 259	+15 884
6.	Pelnas (+), nuostolis (-)	+291	-831	+2 320	+510	+219

¹⁹LCVA, f. 387, ap. 4^a, b. 3825, l. 16.

²⁰Lietuvos kooperacija 1932 m., Kaunas, 1934, p. 117; LCVA, f. 387, ap. 4, b. 637^b, l. 339; b. 777, l. 643.

²¹LCVA, f. 387, ap. 4, b. 416, l. 123.

²²LCVA, f. 387, ap. 4, b. 637^b, l. 339.

²³LCVA, f. 387, ap. 4, b. 777, l. 643.

²⁴Lietuvos kooperacija 1932 m., Kaunas, 1934, p. 116–117; Lietuvos kooperacija 1932–1938 m., Kaunas, 1939, p. 134–135; LCVA, f. 387, ap. 4, b. 637^b, l. 339; b. 777, l. 643.

Ganėtinai didelės rodiklių sumos patvirtina ankstesnę prielaidą, kad TSK atsirado ne 1929 m., bet turėjo savo pirmtakę. Atkreipia dėmesį tai, jog 1932 m. kasa buvo sutelkusi daug indėlių, jos veiklos dinamizmas rėmėsi gautomis iš Kooperacijos banko* nedidelėmis paskolomis. 1 lentelės duomenys nepakankamai parodo kasos išgyventus sunkumus 1931–1935 m. ūkio krizės laikais, todėl juos papildysime 1933–1935 m. pirmojo pusmečio rodikliais. Paaaiškėja, kad per tą laiką iš kasos buvo išimta didžiulė indėlių suma (35,6 tūkst. Lt), o naujų indėlių gauta nedaug (5 tūkst. Lt), 1935 m. pirmajame pusmetyje priimta vos 120 Lt²⁵. Pristigusi šio skolinimo šaltinio, 1935 m. kasa iš esmės nustojo teikti naujas paskolas – per pusmetį paskolino vos 125 Lt. Vadinasi, kasos veikla faktiškai buvo sustojusi. Kaip sakoma, bėda viena nevaikšto. Kasos padėtį labai apsunkino blogėjęs paskolų gražinimas. Dėl 2–3 kartus kritusių žemės ūkio produktų kainų daugelis ūkininkų neįstengė gražinti kasai paskolų, mokėti už jas palūkanų. Per 1933 m. pirmąjį pusmetį nariai gražino 12,2 tūkst. Lt paskolų, o per tą patį laiką 1934 m. – 2 400 Lt, 1935 m. – 2 050 Lt²⁶. Dėl šios priežasties kaskart sunkiau sekėsi padengti išlaidas gaunamomis pajamomis. Visų kredito kooperatyvų finansinę padėtį blogino ir Vyriausybės įgyvendinta paskolų piginimo politika, kuria siekta padėti skolininkams. Tokiomis aplinkybėmis TSK veikla pasidarė nuostolinga, 1936 m. patyrė 831 Lt nuostolį, kuriam padengti panaudota dalis kapitalo. Vis dėlto Kooperacijos bankui padedant kasa atsilaikė, kai krizės laikais Marijampolės apskrityje iš 23 SKD likvidavosi 11, kitų veiklos mastai (imant dėmesin balansų sumas) sumažėjo. Panašus likimas ištiko septynis Vilkaviškio apskrities, keturis Šakių apskrities kredito kooperatyvus. Tuo tarpu Kazlų Rūdos TSK pozicijos apskrities kredito kooperacijos sektoriuje net šiek tiek sustiprėjo: 1932 m. pabaigoje jos balansas sudarė 3,7% suvestinio balanso sumos, tiek pat buvo suteikusi paskolų, o 1937 m. pradžioje jos balanso dalis pakilo iki 5,4%, paskolų dalis – iki 5,2%²⁷. Tiesa, kaip 1937 m., taip ir 1932 m. kasa pagal pagrindinius rodiklius geriausiu atveju priklausė prie apskrities vidutiniokių. Pavyzdžiui, 1932 m. ji užėmė 13-tą, 1937 m. – 8-tą vietą, tais metais ji lenkė I Gudelių, Igliaukos, Liubavo ir Šunskų SKD.

Iš bendresnių kredito kooperacijos raidos dėsningumų pažymėtina tai, kad Suvalkijos, priešingai nei Aukštaitijos, kredito kooperatyvai krizės buvo stipriau sukręsti ir vėliau atsigavo, pasiekė ikikrizinį lygį. 1938 m. pradžioje Kazlų Rūdos TSK dar nebuvo išplėtojusi operacijų apimčių, darytų 1933 m. sausio 1 d. Aukštaitijos kredito kooperatyvai pradėjo atsigauti jau 1936 m.

Tai, kad 1939 m. kasa buvo nariams paskolinusi per 94 tūkst. Lt, reikia vertinti kaip didelę finansinę paramą jiems, kadangi už šią pinigų sumą buvo galima nupirkti maždaug 942 karves. Svarbu, kad skolinantis nereikėjo keliauti į miestus, patirti transporto ir dokumentų įforminimo išlaidų, o ir paskolos ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje buvo atpigusios iki 8% palūkanų. Blogiau, kad paskolos teiktos trumpam laikui (3 mėn.), nors dažnam po keletą kartų gražinimo terminus pratęsdavo. Panašiai kaip SKD, kasos aprūpindavo beveik visus narius (pvz.,

* Kasa buvo šio banko narė (pajininkė). Bankas vieno „neutraliuosius“ kooperatyvus. Tai perša mintį, jog galimas TSK pirmtakas buvo įsteigtas valsčių liaudininkų.

²⁵ LCVA, f. 387, ap. 4, b. 479, l. 95.

²⁶ Ten pat, b. 479, l. 95.

²⁷ Apskaičiuota pagal *Lietuvos kooperacija 1932 m.*, p. 116; *Lietuvos kooperacija 1932–1938 m.*, Kaunas, p. 134–135.

1937 m. 144 ir 146). Dėl turėtų daug gausesnių išteklių kasa, skirtingai nei SKD, paskolindavo didesnes sumas: 1937 m. 21 nariui po 501–1 000 Lt, 22 nariams po daugiau negu 1 000 Lt²⁸.

Kasa aprūpino daugelį valsčiaus ūkininkų paskolomis, kurios padėjo gerinti ūkininkavimo ir gyvenimo sąlygas bei išvengti naudojimosi labai brangiomis palūkanų paskolomis. Narystės ekonominę ir finansinę naudą bei kredito kooperacijos prasmę bene geriausiai parodo tas faktas, kad, įmokėjęs į kasą 25 Lt pajų, 1939 m. narys galėjo vidutiniškai pasiskolinti po 425 Lt, t. y. 17 kartų daugiau. Taip pat joje buvo galima gan naudingai laikyti santaupas, atlikti kai kuriuos mokėjimus (pvz., žemės mokesčio). Be to, svarbu, kad kasa buvo savotiška mokykla, pratinusi prie visuomeninio darbo ir banko operacijų, teikusi teisinių, ekonominių žinių.

2. Kredito kooperacijos sužlugdymas okupacijų laikais

Duomenų apie kredito kooperatyvą, jo veiklą pirmosios sovietų ir nacių okupacijų laikais nėra išlikę, karo metais dokumentai sunaikinti. Todėl galima tik apibūdinti jos veiklos sąlygų ir statuso pasikeitimus, okupantų politiką kredito kooperacijos atžvilgiu.

Jau pats Lietuvos okupacijos faktas, indėlių išmokėjimų normavimas, vėliau jų didesnių negu 1 000 Lt, konfiskavimas, draudimas bankams kredituoti SKD, destabilizavo jų veiklą. Taip pat šoka, netikrumą dėl kooperacijos ateities turėjo sukelti 1940 m. pabaigoje miesto kooperatyvų (daugiausia žydų) nacionalizavimas, jų nariams priklausiusių pajų konfiskavimas. Laikinais paliktos kaimų SKD buvo sovietizuotos, senuosius įstatus pakeitus 1929 metų SSRS pavyzdiniais žemės ūkio kredito draugijų (ŽŪKD) įstatais. Pagal juos persitvarkyti reikėjo skubomis (nuo 1941 m. vasario 9 d. iki kovo 9 d.). Sovietiniams įstatams priimti, valdyboms ir taryboms pakeisti sušauktiems susirinkimams komandavo SSRS žemės ūkio banko Lietuvos respublikinės kontoros (ŽŪB kontora) inspektoriai ir LKP(b) apskričių bei vykdomųjų komitetų atstovai. Iš valdybų bei tarybų narių buvo šalinami buožės, jie pakeisti smulkiais valstiečiais ir darbo inteligentais. Prievarta primetus sovietinius įstatus, neliko kooperacijos turinio ir dvasios, kadangi ŽŪKD, jų narių teisės buvo apribotos, jos faktiškai buvo paverstos ŽŪB kontoros žemutiniu padaliniu, teisę likviduoti ŽŪKD pasisavino LSSR LKT ir t. t. Į ką buvo perorientuota draugijų veikla, galima spręsti ir pagal pakeistą jų tikslą. Įstatai skelbė, kad ŽŪKD tikslas yra:

„<...> teikti pagalbą gamybos kreditu darbo valstiečių ūkiams ir jų susivienijimams, vykdant TSR Sąjungos Vyriausybės priemones žemės ūkiui ugdyti“²⁹ (paryškinta cituojant – V. T.).

Sovietiniai įstatai pasunkino narių priėmimo sąlygas, kadangi buvo įvestas 5 rb stojamasis mokestis, pajus susietas su nario turėta žeme (po 5 rb už kiekvieną hektarą, bet ne mažiau nei 25 rb), užtrentos draugijų durys ne „nedarbo valstiečiams“. ŽŪKD prarado komercini savarankiškumą, sprendimų pasirin-

²⁸ LCVA, f. 387, ap. 4, b. 637^b, l. 339.

²⁹ Žemės ūkio kredito draugijos įstatai, Kaunas, 1941, p. 1.

kimo alternatyvas, nes paskolų ir indėlių palūkanų normas nustatinėjo valdžia. Paskolos formaliai atpigo, už jas reikėjo mokėti 3,5–5% palūkanų. Tačiau tiek pat arba beveik tiek pat (3–5%) draugijos turėjo mokėti indėlininkams. Tai negalima vadinti kitaip, kaip ekonominiu absurdu, užprogramuotu keliu į nuostolius ir likvidaciją. Juk suprantama, kad ŽŪKD negalėjo ekonomiškai išsilaikyti skolindamosios ir skolindamos už tas pačias palūkanas.

1941 m. pirmojoje pusėje draugijos faktiškai buvo paverstos per ŽŪB kontorą gautų biudžeto lėšų paskirstymo sovietiniams naujakuriams punktais, įstaigomis.

Pirmosiomis SSRS ir Vokietijos karo dienomis daugelio draugijų valdybos ir tarybos iširo, vadovauti grįžo ikiokupacinių laikų žmonės. Nėra galimybių išsiaiškinti, ar panašiai nutiko Kazlų Rūdoje. Nacmečio pradžioje draugijos susigražino senuosius („smetoninius“) pavadinimus ir įstatus. Tačiau ir dabar nebuvo normalių veiklos sąlygų. Dėl karo veiksmų ir grobstymų daugelis draugijų patyrė nemažai nuostolių, dėl nerealiai aukšto markės įvertinimo rubliais (1 markė = 10 rb) nuvertėjo kapitalai, okupantai užblokavo 80% draugijų lėšų. Dėl neaiškios karo baigties nebuvo ir norinčių skolintis. Ano meto spauda rašė, kad draugijos vegetavo, kiek gyviau buvę gražinamos paskolos³⁰.

Dėl minėto rublio nuvertinimo gražinti paskolas pasidarė ekonomiškai nadinga. Be to, iš skolininkų buvo pareikalauta anksčiau laiko gražinti visas specifines sovietmečiu gautas paskolas.

1944 m. gruodžio 26 d. Kazlų Rūdos ŽŪKD atnaujino veiklą. Taip bent rašoma dokumentuose³¹. Bet kas gali patikėti, kad antrąją šv. Kalėdų dieną taip galėjo nutikti? Pradinės veikimo sąlygos buvo sunkios: stigo rašomojo popieriaus, apskaitos knygų ir blankų, senieji kapitalai nuvertėję, naujų indėlių maža, nusivylę ūkininkai nestojo į ŽŪKD, nebuvo už ką nusamdyti buhalterio. Nuo stojimo į draugiją baidė 1945 m. gruodžio 30 d. LSSR LKT nutarimu penkis kartus padidintas stojamasis mokestis ir du kartus pajaus minimumas³². Skirtingai nei daugelis kitų draugijų, Kazlų Rūdos ŽŪKD priiminėjo ir turtingesnius ūkininkus, (t. y. kurių metines pajamas valdžia vertino per 10 tūkst. rb), o ne vien varginguosius. Trys turtingesni ūkininkai buvo įstoję į draugiją.

Pirmosios draugijų valdybos ir tarybos buvo ŽŪB kontoros, suderinus su kompartijos ir valdžios atstovais, parinktos, o ne narių išrinktos. 1945 m. balandžio–birželio mėn. ketinta organizuoti rinkiminių narių susirinkimus. „Demokratiški“ valdybų ir tarybų narių rinkimai turėjo vykti pagal tokį scenarijų: kandidatūros iš anksto suderinamos su valsčiaus aktyvu, būtinai atsižvelgiama į politines pretendentų pažiūras, susirinkime būtina dalyvauja kompartijos ir valdžios atstovai³³. Visiškai realu, kad pagal šiuos reikalavimus buvo „išrinkti“ ir nagrinėjamos ŽŪKD valdybos bei tarybos nariai. Skirtingai nei Nepriklausomybės laikais, informacija apie juos nebuvo renkama, sovietmečio dokumentuose esančių parašų identifikuoti neįmanoma, todėl įvertinti vadovų, išskyrus vieną kitą, nėra galimybių. Težinoma, kad 1945 m. tarybos narys buvo Valaitis, 1946 m. jos pirmininku dirbo N. Martinaitis, o narys buvo Jakštys³⁴. 1949 m. valdybos pirmininku dirbo Antanas Kazla. Atrodo,

³⁰ Vilainis A. Mažėja ūkininkų išskolinimas, *Tėviškė*, 1942 01 16.

³¹ LCVA, f. R 364, ap. 1, b. 17, l. 292.

³² *Ten pat*, b. 3, l. 51.

³³ *Ten pat*, b. 13, l. 3–4.

³⁴ *Ten pat*, b. 17, l. 292; b. 36, l. 174.

kad kai kurie senieji TSK vadai buvo represuoti. Papildomas tyrimas galėtų galutinai atsakyti į klausimą – ar leidiniuose apie Lietuvos gyventojų genocidą minimi represuoti M. Draugelis, V. Baltrušaitis ir B. Ruočkus nėra Kazlų Rūdos kooperatininkai.

Kazlų Rūdos ŽŪKD, kitaip nei daugelio kitų draugijų, narių gretos gan gyvai gausėjo. 1946 m. sausio 1 d. jų buvo 98, 1947 m. pradžioje – 160, dar po metų – 194 ir 1949 m. sausio 1 d. – 213³⁵. Taigi 1949 m. narių skaičius beveik pasiekė 1939 m. lygį. Tiesa, nėra aiškios narių skaičiaus didėjimo priežastys ir kiek buvo paisoma savanoriškumo principo. Pastaroji abejonė kyla todėl, kad, pvz., 1946 m. plane buvo numatyta surinkti 2 000 rb pajų, faktiškai jų įmokėta vos 355 rb³⁶. Pajų planas kartu buvo ir naujų narių priėmimo užduotis. Gerai žinome, kaip okupantai sugebėdavo planų nevykdančius paspausti. Be to, galimas daiktas, jog narių skaičius galėjo padidėti dėl draugijos sustambinimo. 1948 m. pabaigoje visoje Lietuvoje buvo vykdomas ŽŪKD stambinimas arba jungimas. Iš užuominų oficialiuose raštuose susidaro išpūdis, jog prie Kazlų Rūdos ŽŪKD galėjo būti prijungta Sasnavos ŽŪKD.

Gausėjant narių pajų, kapitalas padidėjo nuo 3 340 rb (1946 m. sausio 1 d.) iki 16 220 rb (1949 m. sausio 1 d.)³⁷. Dėl menkos lyginimo bazės 1947–1949 m. draugijos atsargos kapitalas padidėjo net 9,4 karto, tačiau jo suma tesiekė 4,7 tūkst. rb. Jos realumas daugiau negu abejotinas, kadangi 1947 m. draugija negavo pelno, o vėlesniais metais dirbo nuostolingai. Todėl nesuprantama, kaip galėjo didėti atsargos kapitalas nesant pelno. Kad ir kaip būtų, nuosavas draugijos kapitalas buvo menkutis: 1949 m. sausio 1 d. jo dalis balanse tesudarė 5%. Pirmaisiais pokario metais dėl sunkių gyvenimo sąlygų, didelių mokesčių kaimo žmonės neturėjo santaupų, o draugija – indėlių. Vėliau greičiausiai dėl valstybės išmokų už prievoles per draugijas pradėjo kauptis pinigai einamosiose sąskaitose. 1948 m. sausio 1 d. jose Kazlų Rūdos gyventojai turėjo 75 tūkst. rb, tačiau po metų jų beliko 17,7 tūkst.³⁸ Šio didžiulio sumažėjimo priežastys buvo mažų mažiausiai dvi. Pirma, siekiant ūkininkus suvartyti į kolchozus buvo smarkiai padidinti mokesčiai, kuriems sumokėti išimami pinigai iš einamųjų sąskaitų. Antra, 1947 m. pabaigoje vykdant pinigų reformą, gyventojų turėti pinigai ir indėliai buvo nuvertinti. Žinoma, žmonės puolė išiminti iš kredito įstaigų pinigus. Turimu nuosavu kapitalu ir indėliais draugija buvo nepajėgi plėtoti savo veiklą, apčiuopiamiau padėti savo nariams. Tad pokariu, kaip ir 1940–1941 m., ŽŪKD vertėsi daugiausia iš ŽŪB kontoros gaunamų paskolų nariams. Kazlų Rūdos ŽŪKD nebuvo išimtis. Iš ŽŪB kontoros gautos paskolos sudarė 83–97% draugijos balanso sumos, dažnais metais neįstengiamos išskolinti nariams. Tai rodo 2 lentelės duomenys.

2 lentelė

Kazlų Rūdos skolos ir paskolos (tūkst. rb)³⁹

Eil. Nr.	Datos, rodikliai	1946 01 01	1947 01 01	1948 01 01	1949 01 01	1949 11 10
1.	Skolos ŽŪB kontorai	125,0	251,2	322,7	347,0	537,8
2.	Narių įsiskolinimas draugijai	131,0	253,7	296,5	265,4	351,1
3.	Balanso suma	133,4	304,1	438,9	409,3	554,6

³⁵ LCVA, f. R 364, ap. 1, b. 17, l. 289; b. 36, l. 182; b. 93, l. 16.

³⁶ *Ten pat*, b. 33, l. 78.

³⁷ *Ten pat*, b. 17, l. 289; b. 93, l. 12.

³⁸ *Ten pat*, b. 17, l. 289.

³⁹ *Ten pat*, b. 17, l. 287–288; b. 36, l. 172; b. 64, l. 140; b. 93, l. 12–13; b. 119, l. 109.

Matome ryškia koreliacinę narių kreditavimo priklausomybę nuo iš ŽŪB kontoros gaunamų paskolų ir spartų šių rodiklių didėjimą. 1948 m. narių išsiskolinimo draugijai sumažėjimą 31,1 tūkst. rb, priešingai ŽŪB kontorai padidinus finansinę paramą 24,3 tūkst. rb, galima paaiškinti tik 1947 m. pinigų reformos įtaka. Kaip minėta, jos metu gyventojų turėti pinigai buvo nuvertinti (10 kartų), tačiau paskolų sumos liko nepakeistos, jos realiai padidėjo. Kitaip sakant, iki reformos pasiskolinusieji „nudegė“. Tiek narių išsiskolinimo, tiek ŽŪB kontoros paskolų draugijai didžiulis padidėjimas 1949 m. nepaaiškinamas kitaip, kaip kurios nors kaimyninės ŽŪKD prijungimu. Pridurtina, kad nuo 1948 m. ŽŪB kontora mažino visų draugijų, tarp jų ir Kazlų Rūdos, kreditavimą taip rengiantis jas likviduoti. Todėl neįtikėtina, jog likvidavimo išvakarėse būtų pakeista kreditavimo politika tik Kazlų Rūdos ŽŪKD atžvilgiu.

Draugija daugiausia teikė ilgalaikes paskolas, o trumpalaikių paskolų suma 1945–1948 m. vidutiniškai tesiekė 22,2 tūkst. rb, arba keletą kartų mažiau. Nuo 1948 m. kažkodėl nustota skolinti pinigus trumpam laikui. Tai būdinga ir kitoms draugijoms. Buvo skolinama ūkininkams, kooperatinėms organizacijoms ir nedaug demobilizuotiems iš Raudonosios armijos kariams. Pastarajai kategorijai priklausiusieji daugiausia (12,1 tūkst. rb) pasiskolino 1948 m. Ilgalaikės paskolos teiktos gyvenamiesiems namams ir ūkiniams pastatams statyti, perdirbimo įmonėms statyti ir remontuoti, arkliams, galvijams pirkti. Išlikusiais duomenimis, 1945–1946 m. gausiausiai nariai skolinosi pastatams statyti. 1945 m. 76 nariai paėmė paskolas (101 tūkst. rb) vien minėtam tikslui, o 1946 m. statyboms pasiskolino 35 nariai – 128 tūkst. rb⁴⁰, ir tai sudarė 68% bendros paskolų sumos. Iš to galima daryti prielaidą, kad pirmaisiais pokario metais buvo aktualu atstatyti karo, gaisrų sunaikintus pastatus. 1948 m. vaizdas pasikeitė, nes iš 35 draugijos suteiktų paskolų net 32 buvo paimtos veisliniams galvijams pirkti⁴¹. Valdžios nurodymais kredituojant pirmenybė turėjo būti teikiama vargingiems valstiečiams, ypač persikeliantiems. Iš pradžių draugija šio reikalavimo nepaisė: 1945 m. suteikė paskolas 38 nariams, kurių metinės pajamos valdžios buvo įvertintos nuo 3 000 iki 10 000 rb, ir 3 nariams, turėjusiems gauti per 10 tūkst. rb pajamų⁴². Gaunantys 5 000 rb ir daugiau pajamų buvo priskirti buožių kategorijai, kurių kreditavimas ne vėliau kaip nuo 1946 m. vidurio buvo griežčiausiai uždraustas. 1946 m. gegužės 8 d. ŽŪB kontoros raštu buvo įsakyta draugijoms per 1 mėn. patikrinti visus skolininkus. Išaiškinus, kad paskolomis naudojasi „buožės“, jas nedelsiant išieškoti⁴³. Teikdama pirmenybę vargingiesiems, valdžia tikėjosi pelnyti jų simpatijas ir nepaisė, kad tokia politika pragaištinga draugijoms, jų nariams. Apie padėties kurioziškumą taikliai ir vaizdžiai savo viršininkams rašė ŽŪB kontoros Šiaulių skyriaus valdytojas:

„<...> kaip tą paskolą išieškoti, jei jos gavėjas nieko neturi, apart švarko, kelnių ir kepurės, ir yra naujakuris, <...> išpirkęs statybu medžiagą pardavė, pinigus sunaudojo kaip jam patiko <...>“⁴⁴.

Išliko žinių, kad paskolų išieškojimas buvo aktualus ir Kazlų Rūdos ŽŪKD. An-

⁴⁰LCVA, f. R 364, ap. 1, b. 17, l. 289.

⁴¹Ten pat, b. 93, l. 16.

⁴²Ten pat, b. 17, l. 289.

⁴³Ten pat, b. 3, l. 54.

⁴⁴Ten pat, b. 33, l. 119.

tai 1946 m. skolininkai turėjo gražinti 3 000 rb, bet nieko negražino⁴⁵. Vėliau, išsiantėjus represijoms, trėmimams ir labai padidinus mokesčius, paskolų negražinimas katastrofiškai išaugo. 1949 m. lapkričio 10 d. draugijos skolininkai laiku nesugražino beveik 60 tūkst. rb⁴⁶, arba 17,4% paskolų. Dėl duomenų stokos ir jų apskaitos metodikos keistenybių bei netikslumų neįmanoma apibendrintai parodyti draugijos vaidmens aprūpinant narius paskolomis. Viena aišku, kad negalima daryti išvadų iš ikiokupacinio ir pokarinio laikotarpio paskolų sumų palyginimo, kadangi skirtinga lito ir rublio perkamoji galia. Tai galima suprasti iš paprasto pavyzdžio. Kaip anksčiau minėta, 1939 m. už draugijos paskolintus 94,3 tūkst. Lt galima buvo nupirkti apie 943 karves. 1949 m. už 351,1 tūkst. rb nariai būtų įstengę įsigyti 261 karvę, pridėję dalį savo pinigų. Sovietmečiu taikytas vadinamasis dalinio kreditavimo principas, reiškęs, kad skolinama ne visa pirkiniui, statybai reikalinga pinigų suma, o tik jos dalis, kitą dalį privalėjo turėti besiskolinantysis. (Deja, nepavyko išsiaiškinti, kokia proporcija.) Taigi sovietinės propagandos sleistas mitas apie didžiulę valstybės finansinę paramą kaimui subliūkšta. Pradėjus Lietuvoje įgyvendinti ištisinę kolektyvizaciją, 1949 m. vasarą SSRS MT priėmė nutarimą ŽŪKD likviduoti. Kazlų Rūdos ŽŪKD likvidavimo aktas pasirašytas 1949 m. lapkričio 15 d. valdybos pirmininko A. Kazlos ir buhalterio Juozo Čiupailos⁴⁷. Draugijos aktyvai ir pasyvai buvo perduoti ŽŪB kontoros Marijampolės skyriui. Perdavimo metu draugija jau neturėjo nei nuosavo kapitalo, nei indėlių, buvo likusios tik skolos ŽŪB kontorai ir narių išskolinimai. Nelikus savarankiškų ūkininkų kredito, kooperacijai nebeliko jokių sąlygų.

Išvados

1913 m. Kazlų Rūdoje veikė valstybinių taupomųjų kasų skyrius. Daroma prielaida, kad XX a. antrojo dešimtmečio pradžioje miestelio bei apylinkių gyventojai galėjo naudotis Antanavo gminos skolinamosios taupomosios kasos ir 1912 m. įsteigtos Višakio Rūdos skolinamosios taupomosios draugijos bankinėmis paslaugomis.

Kazlų Rūdoje pirmieji kredito kooperatyvai atsirado Lietuvos Nepriklausomybės pradžioje. Čia 1926–1929 m. veikė ūkininkų sąjungos savitarpio kredito draugija (SKD) ir ne vėliau kaip nuo 1929 iki 1940 m. – valsčiaus ūkininkų taupomoji skolinamoji kasa (TSK). SKD buvo smulki kredito įstaiga, silpnai plėtė savo veiklą, dėl per didelio užsiangažavimo tarpininkavimo operacijomis (ūkininkų aprūpinimo mineralinėmis trąšomis) patyrė nuostolių ir buvo likviduota.

TSK veikla buvo dinamiškesnė, platesnio masto ir reikšmingesnė vietos ūkininkams. Pagrindinis jos skolinimo nariams šaltinis buvo iš bankų gautos paskolos. 1932 m. naudojosi gan dideliu žmonių pasitikėjimu ir turėjo daug indėlių. Skolindama nedideles sumas įstengdavo paskolomis aprūpinti beveik visus savo narius. 1941 m. pradžioje Kazlų Rūdos TSK pradėjo veikti pagal sovietinius įstatus, ji buvo pavadinta žemės ūkio kredito draugija, daugiausia vertėsi iš biudžeto gautų lėšų paskirstymu tuometiniams naujakuriams. Nacių okupacijos laikais nebuvo ekonominių prielaidų, todėl draugija vegetavo. 1945–1949 m. užsiėmė beveik vien iš SSRS žemės ūkio banko Lietuvos respublikinės kontoros gautų pinigų perskolinimu savo nariams. 1949 m. pabaigoje dėl visuotinės kolektyvizacijos draugija likviduota.

⁴⁵Ten pat, l. 78.

⁴⁶Ten pat, b. 119, l. 109.

⁴⁷Ten pat, l. 114.

Straipsnio rankraštis įteiktas 2004 11 30, serijos „Lietuvos valsčiai“
Mokslo darbų komisijos įvertintas 2009 03 24, skelbti parengtas
2009 12 03.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje
„Kazlų Rūda“ (vyr. redaktorė ir sudarytoja *Anelė Vosyliūtė*).

Straipsnio kalbos redaktorius *Albinas Masaitis*, korektorė *Rasa Kašėtienė*,
anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas*.

Straipsnio priedai, skelbiami atskirai (tam skirtuose leidinio skyriuose):

1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

© Skelbiant ar bet kokiū būdu panaudojant bet kurį svetainės www.llt.lt tekstą ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti interneto svetainės „Lietuvos lokaliniai tyrimai. www.llt.lt“ visą nesutrumpintą pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data) .